

УДК 316.347

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2019-3-5>**Пирог Ганна Володимирівна**

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри психології розвитку та консультування
Житомирського державного університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

Сардаковський Ян Анатолійович

магістрант кафедри психології розвитку та консультування
Житомирського державного університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДИХ УКРАЇНЦІВ І ПОЛЯКІВ

Актуальність дослідження феномену національної ідентичності зумовлена як світовими процесами посилення міграції, соціальних та міждержавних зіткнень, так і соціально-політичними змінами, військовим конфліктом, зростанням міжетнічної напруги в Україні. Становлення та закріплення національної ідентичності відбувається у молодому віці, коли процеси формування самосвідомості та самоідентифікації особистості найбільш інтенсивні.

Метою дослідження було порівняння соціально-психологічних особливостей національної ідентичності молодих громадян України, які мають різне етнічне походження, а саме – етнічних українців та етнічних поляків.

У дослідженні використовувався комплекс **методів**, зокрема, загальнонаукові методи: порівняльний, системний, структурно-функціональний. Для емпіричного вивчення соціально-психологічних особливостей національної ідентичності молодих українців та поляків були застосовані опитувальні методи: методика М. Куна та Т. Макпартленда «Хто Я?» (у модифікації О. Гори); опитувальник на виявлення структури національної ідентичності О. Гори; методика «Типи етнічної ідентичності» Г.У. Солдатової та С.В. Рижової.

Результати теоретичного дослідження показали, що осмислення проблеми ідентичності переважно проходило в межах філософії, у її сучасному вигляді вона має міждисциплінарний характер. Психологія запропонувала її пояснення через процеси самосвідомості, які дозволяють об'єднати людину і культуру. Соціальна ідентичність розглядається у категоріях приналежності до певних груп, включеності в них. Національна та етнічна ідентичності є складниками соціальної ідентичності особистості; поєднуючись, вони утворюють єдиний феномен.

Результати емпіричного дослідження показали, що в обох етнічних групах (українців і поляків) домінує високий рівень значимості національної приналежності. Структура національної ідентичності у досліджуваних з двох груп відрізняється: у молодих поляків когнітивний, конативний й афективний компоненти представлені рівномірно, а у молодих українців переважає когнітивний компонент з меншою значимістю афективного та малою значимістю конативного компонентів. В обох етнічних групах переважає позитивна етнічна ідентичність, тобто абсолютна більшість досліджуваних позитивно ставляться як до власного народу, так і до інших етносів.

Отже, національна ідентичність молодих громадян України, що мають різне етнічне (українське та польське) походження, має як схожі, так і відмінні риси. Переважання позитивної етнічної ідентичності можна розглядати як соціально-психологічну умову забезпечення балансу в міжкультурній взаємодії в поліетнічному суспільстві.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, соціальна ідентичність, етнічна ідентичність, структура ідентичності, нація, етнічне походження, українці, поляки.

Вступ. У сьогоденні дедалі більше проводиться наукових досліджень феномену ідентичності. Це пов'язано з певними соціально-політичними процесами, зокрема, посиленням міграційних процесів, соціальними, політичними та міжетнічними конфліктами. У зв'язку з

особливостями історичного розвитку та сучасного стану українського суспільства проблема ідентичності, зокрема національної, набуває особливої актуальності.

Розуміння особливостей національної ідентичності молоді є дуже важливим, адже цей період є вирішальним етапом становлення ідентичності особистості. Процес формування само-свідомості та самоідентифікації найбільш інтенсивний у віці 18–25 років, коли темпи розвитку сягають найвищого рівня, у дорослих людей під впливом економічних, соціально-політичних та інших факторів відбуваються лише трансформації ідентичності.

У зарубіжній науці трактування ідентичності розвивається у таких напрямках: психосоціальному (Е. Еріксон, З. Фрейд, Е. Фром), символічному інтеракціонізму (Г. Мід, Ч. Кулі, І. Гофман, Ю. Хабермас), феноменології (А. Шюц, М. Хайдеггер, П. Рікер), конструктивістському (П. Бергер, Т. Лукман), когнітивному (Дж. Тернер, Г. Теджфел), постмодерну (Е. Гідденс, П. Бурдьє), соціокультурному (Р. Баумайстер, З. Бауман, Е. Гідденс, Ч. Кулі, Н. Еліас). Значний вклад у розробку етнонаціональної проблематики внесли такі сучасні українські науковці, як В. Бебик, Ю. Бех, В. Горбатенко, О. Донченко, І. Кресіна, О. Майборода, С. Макєєв, Л. Нагорна, М. Пірен, М. Шульга, Н. Юрій та інші. Однак в умовах соціально-політичних змін деякі аспекти вказаної проблематики, зокрема соціально-психологічні особливості етнічної та національної ідентичності молоді, залишаються актуальними.

Мета та завдання. Метою дослідження було вивчення та порівняння соціально-психологічних особливостей національної ідентичності молодих громадян України, які мають різне етнічне походження, а саме – етнічних українців та етнічних поляків. Для досягнення мети було вирішено такі завдання: визначення основних категорій проблеми національної ідентичності; емпіричне вивчення місця національної ідентичності серед інших соціальних ідентичностей, структури національної ідентичності та ступеню вираженості її когнітивного, афективного і конативного компонентів, типу етнічної ідентичності; порівняльний аналіз показників національної ідентичності молодих українців і поляків.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є філософські, психологічні, соціологічні та політологічні концепції національної ідентичності зарубіжних і вітчизняних науковців. У дослідженні використовувались загальнонаукові методи, зокрема, системний і структурно-функціональний, згідно з якими ідентичність розглядалась як цілісна динамічна система, що складається з окремих елементів. Для емпіричного вивчення соціально-психологічних особливостей національної ідентичності молодих українців та поляків були використані опитувальні методи: для визначення місця національної ідентичності серед інших соціальних ідентичностей – методика М. Куна та Т. Макпартленда «Хто Я?» (у модифікації О. Гори); для виявлення структури національної ідентичності та ступеню вираженості її когнітивного, афективного і конативного компонентів – опитувальник О. Гори; для визначення домінуючого типу етнічної ідентичності як складника національної ідентичності (етнонігілізм, етнічна індиферентність, позитивна, етноегоїзм, етноізоляціонізм, етнофанатизм) – методика «Типи етнічної ідентичності» Г.У. Солдатової та С.В. Рижової. Застосування порівняльного методу дозволило виділити схожі та відмінні риси досліджуваних етнічних груп (українців і поляків).

У емпіричному дослідженні взяли участь 100 респондентів: 50 етнічних українців та 50 етнічних поляків. Усі досліджувані є громадянами України – студенти закладів вищої освіти у віці від 18 до 23 років.

Результати. Осмислення ідентичності переважно проходило в межах філософської проблеми тотожності, яка набула свого розвитку в античні часи (Аристотель, Платон, Плотін та інші), у Середньовіччі (Т. Аквінський, А. Блаженний та інші), в Новий час (Р. Декарт, Б. Спіноза та інші). Представники некласичної філософії пов'язували проблему ідентичності з питаннями існування людини (Е. Гуссерль, М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс та інші). У постнекласичних теоріях проблематика ідентичності замінюється проблемами варіативності проявів людського життя (Т. Адорно, М. Фуко, М. Хоркхаймер та інші), а у постмодерністських – проблемами індивіда як центру і джерела тотожності (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда).

Проблема ідентичності у її сучасному вигляді вже не є виключно прерогативою філософії, вона має міждисциплінарний характер. Зокрема, психологія зробила великий внесок у розробку означеної теми, запропонувавши її пояснення через «внутрішній світ» людини, її самосвідомість. Розуміння ідентичності як процесу, що об'єднує людину і культуру, надав Е. Еріксон. Він розглядав ідентичність і як суб'єктивне відчуття тотожності і цілісності своєї особистості, і як результат переживання і усвідомлення своєї належності до певної соціальної групи [1].

Соціальна ідентичність розглядається у категоріях приналежності до певних груп, включеності в людські спільноти. У ній виділяють дві сторони: усвідомлення внутрішньогрупової подібності та міжгрупової диференціації. Соціальна ідентичність виконує низку важливих функцій: когнітивну (конкретне знання про себе як члена суспільства); смислову (ціннісні уявлення про себе і свою групу); емоційну (значущість свого членства, певна установка щодо своїх і чужих); регулюючу (вплив на поведінку, спілкування); організуючу та захисну (реакція на нестабільне навколишнє середовище, задоволення потреб у стабільності та стійкості) [2].

Національна та етнічна ідентичності є складниками соціальної ідентичності особистості. У більшості іноземних наукових праць вони розглядаються у комплексі як єдиний феномен [3; 4]. Деякі науковці розглядають ці категорії як відмінні. Наприклад, І. Вільчинська вважає, що етнічна ідентичність зумовлена усвідомленням людьми своєї єдності, спільності походження, історичної долі, культури, комплексом стереотипів свідомості й поведінки [5]. Поняття ж національної ідентичності належить до соціально-політичних, які орієнтовані на вироблення еталонів етносоціальної, політичної поведінки. Національна ідентичність є вторинною щодо етнічної ідентифікації і спирається на свідомий вибір, інтереси, культурні й громадянсько-політичні традиції тощо. Феномен етно-національної ідентичності розширює межі поняття ідентичності, доповнює національну ідентичність специфічним змістом етнічної ідентичності.

Вплив різноспрямованих соціально-політичних факторів може призводити до формування конфліктної національної ідентичності, створює можливості для маніпулювання та подальшого виникнення конфліктів [6]. Дослідження формування українського та польського етносів, їх взаємовідносин показують високу роль національної ідентичності у внутрішній та зовнішній політиці [7], у формуванні етнічних стереотипів [8].

Отже, виходячи з вищесказаного, можна припустити, що національна ідентичність молодих громадян України, що мають різне етнічне (українське та польське) походження, буде мати як схожі, так і відмінні риси. Усвідомлення представниками певного етносу свого походження, історичної долі, культури тощо призводить до формування відмінностей у національній ідентичності українців і поляків, а дія сучасних політичних, демографічних, економічних факторів сприятиме формуванню її спільних рис.

Результати емпіричного дослідження *місця національної ідентичності серед інших соціальних ідентичностей* (за методикою М. Куна та Т. Макпартленда «Хто Я?» у модифікації О. Гори) показали, що 66% досліджуваних молодих етнічних українців серед 20 найактуальніших соціальних ролей зазначили свою національну чи громадянську належність, для половини усіх досліджуваних ці приналежності виявилися значимими, оскільки були записані у першому десятку соціальних ідентифікацій. 34% досліджуваних жодним чином не зазначили своєї національної або громадянської приналежності, тому можна стверджувати про низький рівень актуальності національної ідентичності для них. 50% молодих поляків зазначили свою національну чи громадянську належність як актуальні соціальні ролі; для третини українців і майже половини поляків 6% зазначили свою національну приналежність, однак вона не є значимою для них; 46% нехтує своєю національною приналежністю. Загалом в обох етнічних групах домінує високий рівень значимості національної приналежності. Для третини досліджуваних українців і майже половини поляків національна ідентичність не є значущою.

Результати дослідження *структури національної ідентичності* молодих українців (за методикою О. Гори) показали, що досліджувані з обох етнічних груп мають високий рівень знань щодо свого народу. Серед респондентів-українців 62% проявили свою високу обізнаність щодо значимих історичних постатей, які сприяли створенню української нації, 58% – щодо значимих

історичних постатей, які вплинули на розвиток української культури; 66% – виразили свою зацікавленість традиціями рідного народу. Серед респондентів – етнічних поляків 66% проявили свою високу обізнаність щодо значимих історичних постатей, які сприяли створенню нації, 70% – щодо значимих історичних постатей, які вплинули на розвиток національної культури; 60% – виразили свою зацікавленість традиціями рідного народу. Загалом і молоді українці, і молоді поляки демонструють високі показники когнітивного компоненту у національній свідомості. У поляків наявне невелике відсоткове переважання в обізнаності власної культури та історії, українці виявили більшу зацікавленість традиціями свого народу.

Результати вивчення конативного (поведінкового) компоненту показали, що серед опитуваних українців прагнення завжди спілкуватися рідною мовою виявляють 46% досліджуваних, а підкреслювати свою національну приналежність певними елементами одягу – лише 6%. Серед поляків 60% прагнуть вживати рідну мову, підкреслювати свою національну приналежність елементами одягу – 10%. Загалом досліджувані молоді поляки більш, ніж українці, готові на поведінковому рівні підкреслювати свою етнічну належність через використання мови та національного одягу.

Відповіді досліджуваних щодо їхнього емоційно-ціннісного ставлення до своєї національної приналежності (афективний компонент) показали, що 50% опитуваних українців відчувають особисту гордість за Батьківщину; 46% визнають, що приналежність до української нації є дуже важливою для них; 34% зазначають, що ніколи б не скористалися можливістю змінити своє громадянство. У групі поляків почуття гордості за свою Батьківщину переживають 60% досліджуваних; 66% визнають, що приналежність до своєї нації є дуже важливою для них; на запитання щодо зміни свого громадянства 40% поляків відповіли негативно. Загалом серед поляків більше, ніж серед українців, тих, хто відчуває гордість за свою Батьківщину та цінує свою національну приналежність і громадянство.

Таким чином, структура національної ідентичності у досліджуваних з двох груп відрізняється. Для молодих поляків характерна структура національної ідентичності з рівною значимістю знань, почуттів і поведінки, які взаємозумовлюються та взаємопідтримуються. У молодих українців переважає когнітивний компонент з меншою значимістю афективного та малою значимістю конативного компонентів.

Результати вивчення домінуючого *типу етнічної ідентичності* як складника національної ідентичності (за методикою Г.У. Солдатової та С.В. Рижової) показали, що домінуючим типом етнічної ідентичності українців виступає позитивна (нормальна) етнічна ідентичність (переважає у 82% досліджуваних), тобто вони поєднують позитивне ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів. Відносно невеликою є частка респондентів з етнічною індиферентністю (12%), у яких етнічна ідентичність невизначена, розмита й неактуальна. Практично нехарактерні для досліджуваних українців етноогоїстичний (4%) та етнофанатичний (2%) типи етнічної ідентичності, відсутній етніцизм, етноізоляціонізм.

У досліджуваних поляків також переважає позитивна етнічна ідентичність (66%), позитивне ставлення до власного та інших народів. Деякі респонденти мають етноізоляціоністський тип (16%), тобто переконані в перевазі свого народу, необхідності «чистоти» національної культури, та етнофанатичний тип (10%), представники якого визнають пріоритет етнічних прав народу над правами людини, виправдовують будь-які жертви у боротьбі за благополуччя свого народу. Мало характерні для вибірки етноогоїстичний та індиферентний типи етнічної ідентичності (по 4% досліджуваних), відсутній етніцизм.

Загалом в обох етнічних групах переважає позитивна (нормальна) етнічна ідентичність, тобто абсолютна більшість досліджуваних позитивно ставляться як до власного народу, так і до інших народів. Однак серед молодих поляків є ті, хто вважає свій народ краще за інших та виправдовують пріоритет етнічних прав народу над правами людини. Серед українців є респонденти з невизначеною етнічною приналежністю.

Висновки. Проведене дослідження показало, що проблема ідентичності має міждисциплінарний характер. Соціальне-психологічне вивчення процесів національної ідентичності

дозволяє охарактеризувати її через «внутрішній світ» людини, її самосвідомість та пояснити поведінку людини у суспільстві.

Результати емпіричного дослідження показали, що в обох етнічних групах (українців і поляків) домінує високий рівень значимості національної приналежності. Структура національної ідентичності в досліджуваних групах відрізняється: у молодих поляків вона більш збалансована, когнітивний, конативний й афективний компоненти представлені рівномірно; у молодих українців переважає когнітивний компонент, національні почуття менш значимі, прагнення поведінкою підкреслювати свою національну належність виражено найменше. В обох етнічних групах переважає позитивна (нормальна) етнічна ідентичність, тобто позитивне ставлення як до власного народу, так і до інших народів.

Отже, національна ідентичність молодих громадян України, що мають різне етнічне (українське та польське) походження, має як схожі, так і відмінні риси. Переважання позитивної етнічної ідентичності можна розглядати як соціально-психологічну умову забезпечення балансу в міжкультурній взаємодії в поліетнічному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Erikson E.H. Identity and the life cycle. Selected papers by E.H. Erikson. N.Y., 1959. 180 p.
2. Богомаз К.Ю. Соціологія особистісної ідентичності в просторі права. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2009. 184 с.
3. Clement R., Noels K.A. Towards a situated approach to ethnolinguistic identity: the effects of status on individuals and groups. *J. of Language and Soc. Psychol.* 1992. V. II. P. 203–227.
4. Ethnicity and National Identity. Demographic and Socioeconomics of Person with Ukrainian Mother Tongue in the United States / Edited by Wolowyna. Cambridge: Harvard University Press, 1986. 240 p.
5. Вільчинська І.Ю. Етнічна та національна ідентичність сучасної української молоді : дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2002. 192 с.
6. Пирог Г. Особливості політичної свідомості мешканців севастопольського регіону. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : «Психологічні науки»*. 2015. Випуск 3. С. 135–141.
7. Priezel I. National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia, Ukraine. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 443 p.
8. Пирог Г.В., Шмиглюк О.Г. Особливості сприймання росіян українцями та поляками. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. Випуск 3. С. 144–151.

References

1. Erikson E.H. Identity and the life cycle. Selected papers by E.H. Erikson. N.Y., 1959. 180 p.
2. Boghomaz K. Yu. (2009). Sociologhija osobystisnoji identychnosti v prostori prava [Sociology of personal identity in the law area]. Dniprodzerzhynsjk : DDTU, 2009. 184 p. [in Ukrainian].
3. Clement R., Noels K. A. Towards a situated approach to ethnolinguistic identity: the effects of status on individuals and groups. *J. of Language and Soc. Psychol.* 1992. V. II. P. 203–227.
4. Ethnicity and National Identity. Demographic and Socioeconomics of Person with Ukrainian Mother Tongue in the United States / Edited by Wolowyna. Cambridge : Harvard University Press, 1986. 240 p.
5. Viljchynsjka I. Yu. (2002). Etnichna ta nacionaljna identychnistj suchasnoji ukrajinsjkoji molodi [Ethnic and national identity of contemporary Ukrainian youth]. Candidate's thesis. Kyiv, 2002. 192 p. [in Ukrainian].
6. Pyrog G. V. (2015). Osoblyvosti politychnoji svidomosti meshkanciv sevastopoljsjkogho reghionu [Features of political consciousness of the Sevastopol region inhabitants]. *Naukovyj visnyk Khersonsjkogho derzhavnogho universytetu. Serija : «Psykhologhichni nauky» [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»]*. Issue 3, pp. 135–141. [in Ukrainian].
7. Priezel I. National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia, Ukraine. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 443 p.

8. Pyroh H. V., Shmyhliuk O. H. (2019). Osoblyvosti spryjmannja rosijan ukrajincjamy ta poljakamy [Perception peculiarities of Russians by Ukrainians and Poles]. *Naukovyj visnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu. Serija «Psykhologichni nauky»* [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»]. Issue 3, pp. 144–151. [in Ukrainian].

Pyroh Hanna Volodymyrivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Developmental Psychology and Concultancy
Zhytomyr Ivan Franko State University
40, Velyka Berdychivska str., Zhytomyr, Ukraine

Sardakovskiy Yan Anatoliyovych

Masters of Department of Developmental Psychology and Concultancy
Zhytomyr Ivan Franko State University
40, Velyka Berdychivska str., Zhytomyr, Ukraine

THE NATIONAL IDENTITY FEATURES OF THE YOUNG UKRAINIANS AND POLES

*The **actuality** of national identity research conditioned by the following: global migration enhancement processes; social and interstate misunderstandings; social-political changes; military conflict; increase of interethnic unpleasantness in Ukraine. The formation and consolidation of national identity occurs at a young age, when the processes of self-consciousness formation and individual identity are most intensive.*

*The **goal** of this research was to compare socio-psychological features of the national identity of young Ukrainians with different ethnic origin - ethnic Ukrainians and Poles.*

*The range of **methods** used in this research: comparative, system, structural and functional. The following questionnaire methods were used for empirical research of national identity socio-psychological features of young Ukrainians and Poles: method of M. Kun and T. MacPartland “Who am I?” (the O. Hora modification); a questionnaire to identify the structure of A. Gora's national identity; method “Types of ethnic identity” G. V. Soldatova and S.V. Ryzhova.*

*The **results** of theoretical research have shown the clarifying of the identity problem has been mainly provided under the philosophy. It is interdisciplinary in its modern form. Psychology has offered to explain it through processes of consciousness that allow to unite man and culture. Social identity is considered in the categories of belonging to, and involvement in, certain groups. National and ethnic identities are components of the individual social identity. They form a single phenomenon when they combined. The results of an empirical study show that both ethnic groups (Ukrainians and Poles) are dominated by a high level of nationality. The structure of national identity in the two groups differs: among young Poles the cognitive, conative and affective components are represented evenly; young Ukrainians are dominated by a cognitive component with less affective significance and a less significant conative component. Positive (normal) ethnic identity prevails in both ethnic groups. The majority of recipients have a positive attitude towards their own people and other peoples.*

Therefore, the national identity of young Ukrainians, who have different ethnic (Ukrainian and Polish) origin, has both common and distinctive features. The prevalence of positive ethnic identity can be seen as a socio-psychological condition for balancing intercultural interaction in a multi-ethnic society.

Key words: identity, national identity, social identity, ethnic identity, structure identified, nation, ethnic origin, Ukrainians, Poles.